

Alojz Cindrič, **Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918**, Ljubljana : Univerza v Ljubljani, 2009. 590 strani. (Knjižnica arhiva in muzeja univerze ; 3).

V središču pozornosti obsežne knjige Alojza Cindriča o Študentih s Kranjske na dunajski univerzi je vprašanje o tem, kako se je v slovenskih deželah, še posebej pa na Kranjskem, v 19. stoletju oblikovalo meščanstvo in kakšna je bila pri oblikovanju meščanske družbe vloga šolstva, izobraževalnega sistema in avstrijskih univerz. Cindričev odgovor je nedvoumen in prepričljiv: šole in univerze so imele v socialnem spreminjanju na Kranjskem in Slovenskem, kjer je bil proces gospodarske modernizacije razmeroma počasen, gospodarsko in podjetniško meščanstvo pa vse do propada habsburške monarhije maloštevilno in šibko, neprecenljivo, odločilno vlogo, saj so bile najpomembnejše spodbujevalke in pospeševalke socialne mobilnosti in oblikovanja izobražensko-meščanskih elit, ki so postale v drugi polovici 19. stoletja nepogrešljiv dinamični dejavnik družbenega, kulturnega in narodnega razvoja. Cindričeva opozorila na nenadomestljiv pomen šolstva in univerz v oblikovanju izobraženstva in meščanstva na Kranjskem in Slovenskem seveda za slovensko zgodovinopisje niso nova, toda tega, kar je v svoji študiji storil Cindrič, ni doslej storil še nihče med slovenskimi in kolikor je meni znano, tudi ne med avstrijskimi raziskovalci, ki so raziskovali socialno, nacionalno in poklicno strukturo študentov na dunajski in drugih avstrijskih univerzah in njihov poznejši življenjski in ustvarjalni tok. Avtor monografije o kranjskih študentih na dunajski univerzi je namreč pregledal izjemno obsežno gradivo (okoli 180.000 študentskih vpisnic, shranjenih v dunajskem univerzitetnem arhivu), in na njegovi osnovi sestavil spisek v dolgem obdobju šestih desetletij, od leta 1848 do leta 1918, na dunajsko univerzo vpisanih kranjskih študentov, hkrati pa je vse to gradivo – s pomočjo druge dokumentacije, spominskih zapiskov, študentskih poročil in glasil ter literature analiziral s socialnega, nacionalnega, poklicnega, materialnega, starostnega, v nekaterih primerih pa celo sorodstvenega/družinskega vidika. Tako ambiciozno zastavljena analiza mu je omogočila, da je ne le kvantitativno ocenil proces oblikovanja kranjskega in slovenskega izobraženstva, temveč osvetlil tudi njegovo socialno in kulturno osnovo in zaledje, mehanizme, ki so omogočali in pospeševali oblikovanje izobraženskih in meščanskih elit, in dejavnike, ki so vplivali na izbiranje študijskih in poklicnih usmeritev.

V obdobju od leta 1848 do leta 1918 se je na dunajsko univerzo, kot je ugotovil Alojz Cindrič, na novo, tj. prvič vpisalo približno 1890 kranjskih študentov,

pri čemer se je število vpisanih vztrajno dvigovalo od sedemdesetih let 19. stoletja dalje, doseglo najvišjo točko okoli leta 1905 in začelo nato v letih proti prvi svetovni vojni – ob napredujoči gospodarski krizi – že nekoliko upadati. Velika večina vpisanih se je vpisala na pravno fakulteto, kar je bila razumljiva posledica dejstva, da so se pravniki najlažje zaposlili in da je bila državna služba že tedaj najmanj tvegana, sledili so študentje filozofske fakultete (med katerimi so bili tudi matematiki in naravoslovci), le nekaj več kot šestina vseh vpisanih v obravnavanem obdobju je bilo medicincev, najmanj pa je bilo teologov, ki so lahko bogoslovje študirali tudi doma, na domačih škofijskih bogoslovnih učiliščih in so se na Dunaj v glavnem podajali le, če so imele večje, ne samo duhovniške ambicije. Kot je ugotovil Cindrič, se je več kot 80 % kranjskih študentov na dunajski almi mater predhodno šolalo na gimnazijah, kjer so zvečine opravili maturo, okoli 15 % pa jih je pred vpisom na dunajsko univerzo obiskovalo druge univerze, visoke šole ali teološke seminarje. Cindričeva analiza geografskega in socialnega porekla študentov je bolj presenetljiva, saj občutno spreminja dosedanje zgodovinske ocene, v glavnem utemeljene na avstrijskih statistikah in biografskih podatkih o posameznih, uveljavljenih ustvarjalcih, znanstvenikih, politikih in šolnikih, po katerih naj bi bila velika večina kranjskih in slovenskih študentov oz. novo oblikovanih izobražencev podeželskega in kmetijskega izvora. Cindrič namreč prepričljivo razkriva, da je kar 47,5 % vseh kranjskih študentov, vpisanih na dunajski univerzi v nasprotju z dosedanjimi predstavami prihajalo iz urbanih naselij, skoraj 30 % med njimi pa jih je bilo iz Ljubljane in okolice. Takšni sliki geografskega in socialnega porekla ustrezajo tudi, na analizi poklicne strukture staršev oz. skrbnikov, temelječe Cindričeve ugotovitve o socialnem izvoru študentov: večina med kranjskimi študenti (več kot 38 %) naj bi namreč prihajala iz uradniških družin oz. družin zaposlenih v javnih službah in svobodnih poklicih, kmečkih sinov je bilo precej manj (nekaj več kot četrtina), še manj pa je bilo študentov iz obrtniških, rokodelskih in delavskih družin, čeprav naj bi pred prvo svetovno vojno začelo naraščati tudi število študirajočih iz nižjih, manj premožnih slojev prebivalstva. Cindričev prikaz geografskega in socialnega izvora kranjskih študentov na dunajski univerzi pred prvo svetovno vojno na ta način zanimivo kaže, da so bile socialne spremembe na Kranjskem (in verjetno tudi drugod v slovenskem prostoru) še počasnejše in manj globoke, kot smo domnevali doslej, saj se je meščanstvo po izobrazbi očitno le delno oblikovalo povsem na novo, iz nemeščanskih, podeželskih socialnih ter poklicnih skupin, v nemajhni meri pa se je obnavljalo samo iz sebe in se množilo predvsem s tempom populacijskega prirastka. Vseeno naj bi bila takšna slika odraz socialne sestave kranjskih študentov na dunajski univerzi kot celote, medtem ko naj bi bil delež študentov s podeželskim oz. kmetijskim poreklom med slovenskimi izobraženci, ki so se na različne načine uveljavili v kulturnem, znanstvenem, družabnem in političnem življenju precej večji (po Cindričevih podatkih je kar 59,6 % kranjskih slovenskih študentov na dunajski univerzi, ki so se pozneje strokovno in ustvarjalno uveljavili in jih zato beleži slovenski biografski leksikon, prihajalo iz vasi oz. podeželja). Zadnje bi lahko pomenilo, da so bili slovenski študentje oz. izobraženci, ki so prihajali iz vasi in kmečkih vrst, v nacionalnem in ustvarjalnem pogledu

precej bolj angažirani kot njihovi mestni vrstniki, ki so se večkrat zaposlovali brez daljnosežnejših narodno-političnih in ustvarjalnih ambicij, seveda pa je za takšen sklep potrebno še dodatne raziskovanje.

Po Cindričevih podatkih je pri vpisu na dunajsko univerzo v obravnavanem obdobju slovenščino kot materni jezik navedlo nekaj več kot 73 % kranjskih študentov, med tistimi, ki so navedli nemščino pa je bilo kar nekaj odstotkov takšnih, ki so izhajali iz slovenskih družin, a so se vendar počutili dovolj negotovo, da so v vpisno polo zapisali nemščino. V tej luči se zdi posebej dragoceno avtorjevo raziskovanje sorodstvenih vezi med študenti, ki v nekaj primerih kaže, da sta brata, čeprav sta se na univerzo vpisala v razmeroma kratkem časovnem presledku, navedla vsak drug materni jezik: eden slovenščino, drugi nemščino. Z nacionalizacijo slovenskega izobraženstva proti koncu 19. stoletja se je število študentov s slovenskim materinim jezikom razumljivo povečevalo, medtem ko se je delež študirajočih Kranjcev z nemškim jezikom manj spreminjal. Med študenti s podeželja so bili slovenski študentje prepričljivo v večini, med študenti iz mestnih okolij pa so v odnosu na nemške prevladovali v razmerju tri proti eden.

Cindrič je v raziskavo zajel tudi študentke, ki so se na dunajsko univerzo kot redne slušateljice lahko vpisovale šele od konca 19. stoletja (najprej na filozofsko fakulteto, po letu 1900 pa tudi na medicino). V obdobju 1897–1917 naj bi na dunajski univerzi študiralo 31 kranjskih slušateljic (25 na filozofski in 6 na medicinski fakulteti), prevladovale pa naj bi izredne študentke. Po socialnem izvoru naj bi prve kranjske študentke prihajale iz premožnejših, plemiško-meščanskih družin. V tej zvezi je vsekakor zanimivo, da je bila na Kranjskem doma tudi prva doktorica, promovirana na dunajski univerzi, baronica Gabriele Barbara Maria Possaner von Ehrenthal, ki je leta 1897 postala doktorica medicine, ki je bila hči plemenitenega uradnika in graščaka iz Radovljice. Cindrič pri tem opozarja, da je bila Avstrija skupaj s Prusijo in Rusijo med zadnjimi evropskimi državami, ki so univerzo odprle pripadnicam ženskega spola. Sicer pa je avtor knjige na osnovi arhivskega gradiva sestavil doslej prvi spisek na dunajski univerzi v obravnavanem obdobju promoviranih doktorjev iz Kranjske.

Alojz Cindrič v svojem obsežnem delu predstavlja tudi številne druge vidike univerzitetnega in študentskega življenja na Dunaju pred prvo svetovno vojno: najrazličnejše univerzitetne predpise, pravilnike in prakse, spremembe v ustroju in organizaciji univerze in fakultet, šolnine in takse, življenjske razmere študentov ter njihovo društveno in družabno življenje. V tej zvezi namenja posebno pozornost tudi štipendijam in štipendijskim ustanovam in opozarja, da so imele tako dunajska univerza kot posamezne fakultete razmeroma sistematično štipendijsko politiko, svoje štipendijske ustanove pa so prav tako imele posamezne dežele vključno s Kranjsko. Dunajska univerza je imela na ta način v sedemdesetih letih 19. stoletja kar 50 različnih štipendijskih ustanov, samo pravna fakulteta pa jih je imela proti koncu stoletja več kot 125. Ob takšnih podatkih se je seveda težko upreti posodobljenim primerjavam, saj se zdi, da bi bila dunajska univerza iz konca 19. stoletja lahko dober zgled ljubljanski univerzi, ki se je samo v času od osamosvojitve iz ne povsem razumljivih razlogov odpovedala vsaki samostojnejši štipendijski politiki

in kar dvema starejšima štipendijskim ustanovama: Mundovi in Knafljevi. Zadnjo je v času do prve svetovne vojne na dunajski univerzi dobivalo več kot 20 % študirajočih Kranjcev in še večji odstotek v slovenskem biografskem leksikonu predstavljenih ustvarjalcev in politikov. Po Cindričevih podatkih je imelo v času druge polovice 19. stoletja in pred prvo svetovno vojno že pri vpisu na dunajsko univerzo eno izmed štipendij vsaj okoli 15 % študentov, v višjih letnikih pa se je njihovo število še povečalo. Med štipendisti so prevladovali kmečki sinovi, sledili pa so jim otroci državnih uslužbencev, šolnikov in živečih od rent in podpor.

Kot je razvidno iz knjige, se je največ kranjskih študentov na dunajsko univerzo vpisalo v času od leta 1900 do leta 1914, ko jih je bilo med bruci vsako let več kot 50 (v študijskem letu 1904/5 celo več kot 70). To je bil tudi čas, ko je po izračunih Vasilija Melika na avstrijskih univerzah študiralo največ slovenskih študentov, skupno nekaj več kot 650 leta 1900 oz. 930, če ne čez 1000 leta 1913. Vseeno je bil odstotek slovenskih študirajočih na avstrijskih univerzah precej manjši kot delež slovenskega prebivalstva v Cislajtaniji (med študirajočimi na avstrijskih univerzah naj bi bilo leta 1914 nekaj več kot 1,9 % Slovencev, medtem ko naj bi bilo Slovencev v avstrijski polovici monarhije nekaj več kot 4,4 %), kar kaže, da je proces visokošolskega izobraževanja tudi pred prvo svetovno vojno zajel le omejen del prebivalstva.

Knjiga Alojza Cindriča je torej nesporno najtemeljitejša in najbolj ambiciozno zasnovana socialno-zgodovinopisna študija oblikovanja slovenskega izobraženstva in meščanstva v habsburški monarhiji doslej in razkriva vse odlike sistematičnega, hkrati pa tudi tradicionalnega, na zgodovinopisnih – arhivskih virih utemeljenega, empiričnega raziskovanja. Cindrič je list za listom pregledal tisoče, da ne rečemo desettisoče strani arhivskega gradiva in dobljene podatke strnil v pregledno sliko, ki v marsičem odpira povsem nov pogled na proces oblikovanja kranjskih in slovenskih izobražencev in meščanov v 19. in v začetku 20. stoletja.

Peter Vodopivec